

I 12

19 cum. sapında
1922 yvarlak Mülki

166

S. 168'den sonraki Kapat

İşçi Sosyalist Fırkası 1921

Sosyalist gazetesi müdürü mes'ulü Hasan Namık Bey. (Medeniyet, 1 Kânun-ı evvel 1326/14 Aralık 1910)

TÜRK Siyasal Yaşamında en çok siyasal partinin kurulduğu dönem 1918-1923 yılları arasındadır. Bir hesaplama göre bu dönemde 55 tane siyasal parti kurulmuştur.¹ Siyasal partileşme özellikle Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonraki ilk iki yılda çok daha yoğunlaşmaktadır.² Bu dönemde sosyalist siyasal düşüncenin de yeniden siyasal partileştiği görülmektedir. Bunlardan biri 1919'da Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın bu kez Türkiye Sosyalist Fırkası adı ile yeniden Hüseyin Hilmi tarafından kurulmasıdır. Ayrıca İstanbul Hükümeti'nin de varlığını koruduğu bir dönemde Türkiye Sosyalist Fir-

kası'ndan ayrılanlar, tarafından İŞÇİ SOSYALİST Fırkası kurulacaktır.³

Dersaadet'de kurulan İşçi Sosyalist Fırkası'nın kuruluş tarihi 13 Ekim 1921 (13 Teşrin-i Evvel 1327) olarak düşünülebilir.⁴ Tunçay'ın da belirttiği gibi⁵ bu dönemde kurulan kimi başka partiler gibi bu partinin de adında "fırka" sözcüğünün olması onu bir siyasal parti olarak değerlendirmeye neden değildir. Bu kurumlar daha çok "Dernek" niteliğinde kuruluşlardır. Onların bu niteliği örgütlerine ilişkin yayınladıkları belgelerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu partinin de Marxist bir anlayış taşımaktan çok, "dayanışma ve yardım"

İşçi SOSYALİST Fırkası Nizamnamesidir

Dâhiliye Nezâret-i Cellesinin 13 Teşrin-i Evvel 337 Tarih ve 277 Numrolu Ruhsatını Hâizdir.

Mühürsüz olan nüshalar sahtedir.

(MÜHÜR)

Matbaa-yı Bahriyye
1337-1921

İşçi SOSYALİST Fırkası Nizamnamesidir.

Madde 1: Ünvanı (İşçi SOSYALİST Fırkası) olup, müessisleri Namık Hasan ve Hüseyin Sezal arkadaşlardır.

Fırkanın Maksad-ı Teşkilî

Madde 2: Vaziyet-i hâzıra-yı iktisadiyeyi nazâr-ı dikkate alarak erbâb-ı mesâiye muavenet ve onların tenvir ve tenbiye-i efkârına ve hukuk-u meşruâ ve kanuniyelerinin muhafazasına say' eylemekden ibarettir.

Fırkaya Duhûl Şerâtı

Madde 3: Fırkaya dahil olacak arkadaşların fırkanın nizamnamesi ahkâmını kabûl ve buna riâyeti sûret-i kal'iyede ta-

ahhüd eylemeleri lâzımdır. (s. 3)

Madde 4: Bütün fırka mensubinine hüviyet varakaları yazınız merkez-i umumî tarafından i'tâ edilir. Merkez-i umumînin mühr-ü resmîsini ve re'is-i umumî imzasını havî olmayan varakalar hükümsüzdür.

Madde 5: Bundan maâda ihtikâr, sahtekârlık, emniyeti sül-i istimâl, sirkat, rüşvet, harb müşevvikliği ve cinayet gibi er-fâl sahibi olmayub hüsn-ü hâl ve fazilet erbâbından olduğuna dair fırka a'zâlarından birinin kefaletini hâ'iz olmak ve üç beş ebadında üç kit'a fotoğrafı vermek şarttır.

Madde 6: Her a'zâ fırkaya hin-i kabulünde bir liradan dâim olmamak üzere bir duhûliye i'tâ eyley ve kazancının yüzde birî nisbetinde de bir aylık i'tâsını taahhüd eder.

Madde 7: Fırkanın meslek ve programı aleyhinde ve fırkanın kesri-nüfuz itibarını istihdâf (s. 4) edecek yolda haricde beyanât ve hareketde bulunan fırkaya mensub arkadaşlar merkez-i umumî idâresinin kararıyla firkadan ihraç olunurlar. Maahazâ a'zâdan her biri fırka müzakerelerinde efkâr ve mülahazatını serd ve beyân eylemekte serbesttir. Fırkanın veridatını sül-i istimâl edenler ihraç edilmekte beraber haklarını da takibât-ı kanunîye icrâ'sı için teşebbüsâtda bulunurlar. Bu gibi hareketde bulunan müessisler hakkında dahi aynı sûrette hareket olunur.

Madde 8: Arkadaşların vücûdu firkaca muhterem ve kıymetdâr bulunduğundan her arkadaş bir felaket veya ma'zurîyete ma'rûz kaldığı takdirde mensub bulunduğu şu beyan taleb-i muâvenet hakkını hâiz olduğu gibi bilmukâbele şü'be veya merkez-i umumî dahi böyle bir hâl vukûunda hermen arkadaşların muâvenetlerine şitâb ve umurunu teşkil etmek mecburiyetiyle mükellefdir. (s. 5)

Madde 9: Her arkadaş firkaca kendisine tevdi edilen iş ve emr-i vaziyetî bitâmâmına i'tâ ile mükellefdir. Fırkaya

Tarih ve Toplum, Sayı 75 (Mart 1990)

amacı ile kurulduğu görülmektedir.

İşçi Sosyalist Fırkası'nın kuruluş nedenini, daha doğrusu Türkiye Sosyalist Fırkası'nın bölünme nedenini Oya Sencer, "yabancı sermaye, emperyalist güçler ve yerli hükümetin Türkiye Sosyalist Fırkası'na karşı birleşmelerinin bir ürünü"⁶ olarak vermektedir. Bu nedenler olabileceği gibi bunun yanı sıra Hüseyin Hilmi'nin "ebedî" ve kıskanç liderliği, son grevlerdeki başarısızlık ve işçilerin bu Fırka'ya karşı artan hoşnutsuzlukları bu Parti'nin yavaş yavaş çözümlenmesinde etken nedenler olarak hesaba katılmalıdır.⁷ Kaldı ki Sencer'in *İkdam* gazetesinden aktardığı (30 Ekim 1921) haberde⁸ işçilerin Türkiye Sosyalist Fırkası ve özellikle onun lideri Hüseyin Hilmi'ye karşı olan hoşnutsuz tutumları açıkça görülmektedir.

İşçi Sosyalist Fırkası'nın kurucuları "Terzi Patronu" Namık Hasan ve "Seyr-i Sefain İşletmesi'nden" Hüseyin Sezai adlı kişilerdir.⁹ Bunlardan Namık Hasan'ı 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın da kurucusu olarak görmekteyiz.¹⁰ Yine aynı dönemde bu partinin yayın organı olan *İştirak*'in "yedeklerinden" *Sosyalist*¹¹ gazetesinin de sahibidir. Gazete nedeniyle Divan-i Harb tarafından tutuklanan

Namık Hasan için *İnsaniyet* gazetesinde¹² şu bilgiler verilecektir: Avrupa medeniyetini öğrenmeye çalışan bu amaçla Fransız mekteplerine giden İstibdad'a karşı çıktığından önce yurtdışına kaçan sonra yakalanıp türlü işkencelerden geçen ve "Hürriyet" ilân edildikten sonra bir Hürriyet Fedaisi olarak ortaya çıkan biri.

Namık Hasan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın 1919'da Türkiye Sosyalist Fırkası olarak kurulmasında da kurucu rolü üstlenmiştir.¹³ Bu Fırkanın 1920 yılında değiştirilen nizamnamesinde de (Madde 33) yönetici olarak geçmektedir.

İşçi Sosyalist Fırkası'nın diğer kurucusu Hüseyin Sezai hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Onun Seyr-i Sefain işletmesinde çalışan bir kaptan olduğu anlaşılmaktadır. Bu Fırkaya üye olanların çoğunun Şirket-i Hayriye'den olması bunu destekler niteliktedir.

İşçi Sosyalist Fırkası'nın yayımladığımız bu nizamnamesine bakıldığında kuşkuya yer bırakmayacak biçimde Türkiye Sosyalist Fırkası'ndan ayrılanlarca kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu nizamname Türkiye Sosyalist Fırkası'nın gerek 1919'daki ilk nizamnamesi gerek 1920'deki "muadil nizamnamesi" ile

karşılaştırıldığında¹⁴ çoğu maddelerin bir kaç sözcük değişikliği dışında tamamen aynı olduğu görülür. Nizamnameye tümüyle göz atıldığında Fırkanın adında Sosyalist sözcüğünün olmasına karşın hiç bir maddede sosyalizme ilişkin bir cümle geçmez. Bunu da göz önüne aldığımızda bu partinin solcu olmaktan çok solumsu bir dayanışma-yardımlaşma derneği (sendikası) olduğuna hükmedebiliriz. Kısmi bilgilerin ışığında bu partinin üç-dört aydan fazla yaşamadığı öne sürülebilir.¹⁵

Burada çevrim yazısını sunduğumuz belge, varlığı bilinen ama hakkında birinci elden belge olmayan İşçi Sosyalist Fırkası'nın nizamnamesidir.

¹ Bkz. Dankwart A. Rustow, "The Development of Parties in Turkey" içinde *Political Parties And Political Development* (Edt. J. Lapalambora and M. Weiner) (Princeton: Princeton University, 1972) s.113

² Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-II* (İstanbul Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986)

³ Fransa Askerî Arşivindeki belge, aktaran Mete Tunçay, *1923-Amele Birliği* (İstanbul: BDS Yayınları, 1989) s.18 Ekl/2

⁴ Bkz. *İşçi Sosyalist Fırkası Nizamnamesidir.*

⁵ Bkz. Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1978) s.90

⁶ Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu*

leğe hizmet-i bergüzidesi dokunmuş arkadaşlardan vefat edenlerin ailelerini fırka maddi ve manevi sûretde himaye eder.

Madde 10: Her yerde mayısın birinci günü umum ameले ve çiftçiler için bir yevm-i mahsus olarak tanınmış olduğundan her sene umum fırka mensubini istedikleri yerde fakat münakalat-ı umumiyyeye halel i'râs etmemek üzere meşrû ve kanunî bir suretde istedikleri gibi eğlenebilirler.

Kongre

Madde 11: Kongre senede bir defa ve teşrin-i evvel esnasında mecburi suretde in'ikad eyler ve kongrenin yevm-i in'ikadî merkez-i umumî hey'et-i idâresi tarafından bir ay mukaddem umum şûâbâta tebliğ olunur. (s. 6)

Madde 12: Şûâbât tarafından kongreye i'zâm edilecek murahhaslar rey-i hafi ile ve şû'be a'zâsının yüzde biri nisbetinde intihab olunur ve kongreye iştirak edecek bu murahhasların nezdinde merkez-i umumiyye ibraz edilmek üzere şû'be tarafından mümzî bir itimadnâmenin bulunması meşruttur.

Madde 13: Kongrenin merkez-i umumîde hin-i in'ikadında murahhaslar kendi aralarından rey-i hafi ile bir re'is, bir kâtib intihab ederler. Bunların vazifeleri kongrenin sonuna kadar devam eder.

Madde 14: Nizamnamedeki mevad murahhaslarca gösterilen lüzuma ve kongrenin bilmûzakere ekseriyetile vereceği karara binâen tâdil veya tağyir veya büsbütün tay ve ihrac olunabilir.

Merkez-i Umumi

Madde 15: Merkez-i umumi hey'et-i idâresi on ve hey'et-i

faâlesi beş a'zâdan mürekkebirdir. (s. 7) Hey'et-i idâreyi terki edon on a'zâdan ikisi yani fırka müessislerinden Namık Hasan ve Hüseyin Sezai arkadaşlar esasen a'zâ-yı daîmeden bulunduklarından mütebâki sekiz a'zâ bir sene müddetle kongre tarafından ekseriyet-i a'râ ile intihab olunurlar.

Madde 16: Fırka reis-i umumisi mütehib hey'et-i idare a'zâları tarafından kendi içlerinden intihab olunur. Kâtib ile kasadâr dahi re'is-i umumi intihabı gibi icra olunur.

Madde 17: Beş kişiden mürekkebirden hey'et-i faâleyi merkez-i umuminin hey'et-i idâresi intihab eyler. Ve bunlar da kendi içlerinden birini re'is ve diğerini kâtib intihab ederler.

Madde 18: Fırka müessislerinden Namık Hasan arkadaş daimî re'is-i sâni olduğu gibi Hüseyin Sezai arkadaş dahi merkez-i umumi hey'et-i idâresinin daimî a'zâsındandır. (s. 8)

Madde 19: Merkez-i umumi hey'et-i idâresi tarafından ittihaz olunacak bilumum mükerrerât fırkanın mühr-ü resmisiyle tahtim ve re'is-i umumi tarafından ve onun gaybûbetinde ona vekalet edecek zat cenâbindan imza edilir ve fırkanın mühr-ü resmisi reis-i umumi ve a'zâları tarafından temhir edilmek suretiyle bir kutu derununda hıfz olunur.

Hey'et-i Idârenin Vezâifi

Madde 20: Şû'belein teşkil ve taksirine ve ameले ile erbâb-i mesâlinin temvir ve temniye-i efkânna ve şûâbâdan vârid edecek her türlü hususât hakkında i'tâ-yı kararla nizamât-ı mevzuânın tamamı-i tatbikine ve fırka bütçesinin tevâzi-i esbâbının te'minine ve erbâb-i mesâlinin hukuk-u meşrûâ ve kanuniyelerinin muhafazasına ve kongrenin ruznâme-i müzakerâtının ta'yiniyle senelik mesâlinin hatvel-i esâsiyesinin tespitine ve kongreye ait hususât için (s. 9) devâir-i hükûmat ile şirketler nezdinde müracaât vukuuna veya tasebbûsât icra-

sına lüzum görüldüğü takdirde onu i'faya ve firka mensubininin hayat sigortalarına kayd ile bundan mütevellid mesâli hâli ü faslida tavassut ve delâlete ve amele çocuklarının amele gerâit-i hayatiyesini muhassır sistem ve tarzlar ile tahsillerine hasta komisyonlarıyla ledell'câb te'sis edilecek hastahâne ve levâzimenin hüsn-ü muhafazasıyla tevzi ve peyderpey tezyidine ve amele sandıkları te'sisine ve cemiyât-ı hayriye ve mümasil-i müessesânin amele sandıklarının teşkiline kadar muavenet ve şâbâbetin istikmâline ve firka emvâl-i umumiyesinin hüsn-ü muhafazasıyla ziyâ'dan ve şüâbatdan mev-rud tezâkir ve istizâhat ile firkanın umumî, hususî, idârî, içtimâî, kanunî ve iktisadî esâsâtının tedvinine dikkât ve ihtimam eyler. (s. 10)

Madde 21: Muamelât-ı umumiyenin hüsn suretiyle cereyanını te'min için umumî kongrenin hin-i in'ikadında rey-i hafi ile intihab edilecek iki a'zâ ile müessislerden ibaret olmak üzere (*Kontrol Hey'eti*) nâmiyla dört a'zâdan mürekkebe bir hey'et ta'yin edilir. Hey'et-i mezkûrenin vezâifî merkez-i umumî ve bilumum şüâbatın hey'et-i idâre ve faâlelerinin mesâsini teftiş ve tedkükten ve esnâ-yı teftişte mucib-i mesûliyet-i ahvâli tebyin edenler olur ise onların azl ve tebdilleri için keyfiyetli makam-ı riyâsete bildirmekten ibarettir. Böyle bir hal vukuunda intihab edilecek bir re'isin riyâseti tahtında in'ikâd edecek meclis tarafından i'câb-ı hâl biltezâkir intihab edilecek mukerreratı tevfiik hareket olunur. Bu meclise tekmlî şüâbat hey'et-i idâreleri iştirâk edeceklerdir. (s. 11)

Şu'be Teşkilâtı

Madde 22: Şüâbat mühr-ü resmilerini merkez-i umumî hey'et-i idâresi istihzar eder. Şu'belein hey'et-i idâreleri altı kişiden mürekkebe olub bunlar da rey-i hafi ile şu'be mensubini tarafından bir sene müddetle intihab olunur. Ve mezkûr a'zâlar içlerinden bir re'is, bir kasadâr ve bir kâtib intihab ederler. Veznedârlar kefâlet-i kâviyeye rabt ve kasa mevcudu elli lirayı tecâvüz ettiğî takdirde fazlası yirmialtıncı madde mucibince bankaya vâz' olunur.

Madde 23: Şu'be hey'et-i idâreleri lâekâl haftada bir def'a

icimâ eder ve intihaz edilen mukerreratı defter-i mahsusâ kayıd eder ve her ay nihayetinde usul defteri üzerine i'rad ve masraf bilançosunu tanzim ve hey'et-i idâre a'zâları tarafından musaddak olduğı (s. 12) halde bir nüshasını merkez-i umumîye i'sâle ve diğeri nüshasını şu'be ta'lik eder. Şu'belein üç kişiden mürekkebe olmak üzere hey'et-i faâle teşkil ederler.

Madde 24: Şu'belein varidatının dörtte birini merkez-i umumîye i'sâle mecburdur. Kendi mesârifatından bakiye kalan parayı yirmialtıncı madde mucibince bankaya tevdi eder şu şartla ki şu'be mesârifâtı hiç bir zaman varidatın dörtte birini tecâvüz etmeyecektir.

Hasta Komisyonları

Madde 25: Merkez-i umumî bilumum şüâbat hasta komisyonu nizamnamesini tab' ve tatbikine mecburdur.

Banka Muamelâtı

Madde 26: Şu'be merkez-i umumîye karib (s. 13) bir mahalde ise elli lirayı tecâvüz eden meblağ merkez-i umumî ve şu'be mühr-ü resmî ve merkez-i umumî şu'be hey'et-i idâre-i siyle veznedârının imzalarıyla bankaya tevdi olunur. Bu zevatdan birinin veya hepsinin gaybûbetinde hey'et-i idârecede yerlerine ta'yin olunacak zevâtın imzaları bankaya takdim olunur. Ve bu gibi imzalar bankaca da muteber olur.

Madde 27: Merkez-i umumîye karibiyeti olmayan şu'belein elli liradan fazla olan meblağı hey'et-i idâre a'zâlarından iki a'zâ ile re'is ve veznedârın huzuruyla bankaya tevdi eder. Ve şu'be mührüyle dahi tahtim olunur ve bu keyfiyet merkez-i umumîye tahriren ihbâr edilir.

Madde 28: Firka merkez-i umumîsi tarafından lüzum-u kat'i üzerine bankaya mevdu paranın kısmen veya kâmilan iştirâdî i'câb eyledikte husus-u mezkûr (s. 14) şüâbat hey'et-i idâreleri merkez-i umumîye dâvet olunarak biltezâkir ekseriyet-i a'râ ile muktezâsı i'fâ olunur. (s. 15)

ve Yapısı (İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1969), s.276

⁷ Bkz. Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar...* s.70-83

⁸ Bkz. Oya Sencer, a.g.e. s.276 ve s.276 dn/1

⁹ Bkz. M. Tunçay, *1923-Amele Birliği*: yukarıda sözü edilen Fransız Askeri Arşivindeki belge.

¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-I* (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları,

1983) s.247

¹¹ Bkz. *Sosyalist* No: 1 (11 Teşrin-i Sâni-1326) ve No: 2 (16 Teşrin-i Sâni 326)

¹² Bkz. *İnsaniyet* No: 2 (22 Teşrin-i Sani 326) s.4

¹³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-II* s.398

¹⁴ Nizamname için Bkz. Tunaya a.g.e., s.398 ve Muaddel nizamname için Bkz. s.421

¹⁵ Bkz. Tunçay, *1923-Amele Birliği* s.30 Fransız Askeri Arşivinde yer alan diğeri bir belgede (1 Mayıs 1922'ye Dair Notlar) 1922 1 Mayısına katılanlar arasında İşçi Sosyalist Fırkası'nın adı bile geçmemektedir. Buradan da yola çıkarak bu fırkanın kısâ süre sonra kapandığına hükmedilebilir. Ayrıca bir başka yorum için Bkz. Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar* s.91 ve dn/144.

Namık Hasan'ın İşçi Sosyalist Fırkası'nı kurmasından onbir yıl önce, "Dahiliye Nâzırına" yazdığı "Açık Mektup" (İştirak, No. 18 - 19 Ağustos 1910)

Nâzir Bey,

Trablusgarb'ta Nalut kazası kaymakamlığına Refet Bey namında biri tayin edilmiştir. Bu zat kimdir, bilir misiniz? Bir doktor, evet sadece bir doktor... Birkaç sene evvel ferian ve kolağalık rütbesiyle Altıncı Orduya tayin olunur. Ve bilâhare vazifesi başına giderken Mısır'a firar eder ve nihayet herkes gibi o da gelir. Bir Osmanlı olmak şıfatıyla size sorarım ki, bu zata ne gibi bir sebeple kaymakamlık veriyorsunuz? Eğerçi bu gibi haller indinizde memduh sayılıyorsa, bizim indimizde menfurdur.

Kaymakamlar mektepten mezun, umur-u idareyeye vâkıf zevattan intihap olunurlar. Halbuki Refet Bey doktordur. Hiç şüphesiz, usul-ü idare-i mülkiyeye kendisinden vâkıf birçok adamlarınız var. Onları bırakıp da hariçten bir zatı kaymakam nasb etmek, bilmeyiz ki nasıl bir sâik sebebiyledir. Eğer kaymakam olmak için yalnız tevaccühünüzü kazanmak kâfi ise, bilelim de, biz de nail-i tevaccühünüz olmak esbabını istihsale çalışalım. Memleketimizde kaymakamdan ziyade doktora ihtiyaç var. Bu zat çok müsteid ise kendisine doktorluğa ait büyük bir mevki verebilirsiniz. Her şey gibi bu da elinizde. Fakat bir doktorun bizce kaymakamlığa tayin olunması kavaid-i idaresinâsî ile gayr-i kabil-i telif olduğundan arz-ı hale mecburiyet hasil oldu.

-Namık